

Czesław P. Kłak*

**Wyjaśnienia oskarżonego
a postępowanie nakazowe.
Glosa do wyroku Sądu Najwyższego
z 19 października 2022 r.,
II KK 442/22¹**

[The Accused's Explanations and Summary Proceedings: Gloss Gloss to the Judgment of the Supreme Court of October 19, 2022, II KK 442/22]

Abstract

In the justification of the glossed judgment, the Supreme Court expressed the view that the provisions of Article 500 § 1 and 3 of the Code of Criminal Procedure give the court the opportunity to decide on the criminal liability of the accused without conducting evidentiary proceedings, provided that the circumstances of the act and the guilt of the accused are not in doubt on the basis of the evidence gathered. The author shares this position, as it is fully justified by the wording and *ratio legis* of the provisions in question. The thesis that the absence of doubt should concern both the perpetration of the act in question – including all circumstances relevant to the proper legal assessment of the act – and the accused guilt is also justified. This thesis also corresponds to the wording of the provisions referred to. In the author's opinion, the Supreme Court also correctly pointed out that in the process of assessing whether there are doubts as to the circumstances of the offence and the guilt of the accused, the explanations provided by the accused are of significant importance – although it was not noted at the same time that failure to provide them at the preparatory stage of the proceedings does not preclude the possibility of hearing the case in summary proceedings.

Keywords: penal order (summary) proceedings, penal order judgment, explanations of the accused, no doubts as to the circumstances of the act and the guilt of the accused.

* **Czesław P. Kłak** – dr hab. nauk prawnych, profesor uczelni, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (afiliacja), kierownik Katedry Prawa Karnego, Kryminologii i Postępowania Karnego, Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji; <https://orcid.org/0000-0002-2886-4777>; czeslaw.klak@uken.krakow.pl / DSc, associate professor, University of the National Education Commission, Krakow (affiliation), Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Criminal Procedure, Institute of Law, Economics and Administration.

¹ LEX nr 3521331.

W uzasadnieniu glosowanego wyroku Sąd Najwyższy wyraził pogląd, iż przepisy art. 500 § 1 i 3 k.p.k. dają sądowi możliwość rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego, o ile na podstawie zebranych dowodów okoliczności czynu i winy oskarżonego nie budzą wątpliwości, brak zaś wątpliwości dotyczy zarówno sprawstwa danego czynu, w tym wszystkich okoliczności mających wpływ na dokonanie właściwej oceny prawnej czynu, jak i winy oskarżonego, z uwzględnieniem jego wyjaśnień. Tożsamy pogląd Sąd Najwyższy wyraził w uzasadnieniu wyroku z 11 stycznia 2022 r., III KK 500/212. Warto szerzej pochylić się nad wskazanym zagadnieniem, dotyczy ono bowiem istotnej materii – zarówno z punktu widzenia dogmatycznego (model postępowania nakazowego w polskim procesie karnym), jak i praktycznego (rola i znaczenie wyjaśnień oskarżonego z punktu widzenia możliwości wydania wyroku nakazowego).

Z punktu widzenia art. 500 § 1 i 3 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego³ (dalej: k.p.k.) model postępowania nakazowego w polskim procesie karnym opiera się na możliwości wydania wyroku nakazowego jedynie w tych przypadkach, w których zebrany w postępowaniu przygotowawczym materiał dowodowy nie pozostawia wątpliwości odnośnie do okoliczności czynu i winy oskarżonego. Jak trafnie wskazano w orzecznictwie Sądu Najwyższego, postępowanie nakazowe jest instytucją prawa procesowego, której stosowanie zastrzeżono do najbardziej oczywistych przypadków – to znaczy takich, w których zebrany materiał dowodowy jest tak jednoznaczny, że nie nasuwa żadnych istotnych zastrzeżeń co do winy i okoliczności popełnienia zarzucanego czynu. Przesłanka braku wątpliwości co do okoliczności popełnienia czynu i winy oskarżonego odnosi się zarówno do wszystkich ustaleń w zakresie sprawstwa czynu, jak i wszystkich okoliczności mających wpływ na dokonanie właściwej oceny prawnej tego czynu. Podlega ona kontroli sądu rozpoznającego merytorycznie sprawę, a wystąpienie wątpliwości w tym zakresie powinno prowadzić do odstąpienia od orzekania w trybie nakazowym i rozpoznania sprawy na zasadach ogólnych⁴.

Z punktu widzenia art. 500 § 1 i 3 k.p.k. nie jest wymagane, aby w postępowaniu przygotowawczym oskarżony złożył wyjaśnienia. Ustawa takiego warunku (wymogu) nie formułuje. Tym samym brak wątpliwości odnośnie do okoliczności czynu i winy oskarżonego nie oznacza formalnie konieczności złożenia wyjaśnień przez oskarżonego, w których przyznaje się do popełnienia czynu. Możliwa jest sytuacja, że oskarżony w postępowaniu przygotowawczym skorzysta z przysługującego mu prawa i odmówi składania wyjaśnień (art. 175 § 1 k.p.k.), a mimo to okoliczności czynu i winy oskarżonego nie

² LEX nr 3342309.

³ Tekst jedn. Dz.U. 2025, poz. 46.

⁴ Wyrok SN z 24 października 2023 r., V KK 130/23, LEX nr 3618347.

będą budzić wątpliwości, bo materiał dowodowy zebrany w postępowaniu przygotowawczym pozwalał będzie na poczynienie jednoznacznych ustaleń faktycznych. Oczywiście – jak trafnie wskazano w orzecznictwie Sądu Najwyższego – dla wydania wyroku nakazowego wymagane jest osiągnięcie przez sąd, w oparciu o zebrane w dochodzeniu dowody, dostatecznego stopnia pewności w zakresie braku wątpliwości co do okoliczności popełnienia czynu przestępnego i winy oskarżonego, wymóg ten jest zaś spełniony zwłaszcza wówczas, gdy sprawca przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu – a przyznanie się nie nasuwa zastrzeżeń – lub gdy istnieją oczywiste dowody dopuszczenia się czynu⁵, ale nie oznacza to, że tylko w takim przypadku jest to możliwe. Wówczas jest to wprawdzie w pełni uzasadnione, jednak nie jest to bynajmniej jedyny taki przypadek. Jeśli oskarżony złoży w postępowaniu przygotowawczym wyjaśnienia – co jest jego prawem, a nie obowiązkiem – sąd zobowiązany jest je zweryfikować, także w przypadku orzekania w postępowaniu nakazowym; w zależności od dokonanej oceny możliwe jest ustalenie, że zachodzi brak wątpliwości odnośnie do okoliczności czynu i winy oskarżonego.

Jeżeli oskarżony przyznał się do winy, to ocena, czy jego przyznanie nie budzi wątpliwości, powinna być oparta na rozważeniu całokształtu okoliczności zawartych w jego wyjaśnieniach. Nie można więc przy jej dokonaniu ograniczać się wyłącznie do jego deklaracji o przyznaniu się do winy⁶, zwłaszcza gdy treść dalszych wyjaśnień przeczy temu oświadczeniu lub podaje je w wątpliwość⁷. Wyjaśnienia oskarżonego nie mogą być więc przyjmowane bezkrytycznie⁸; nawet bowiem wtedy, gdy oskarżony przyznaje się do winy, i tak powinna być ona wykazana konkretnymi i obiektywnymi dowodami⁹. Każde przyznanie się oskarżonego do winy musi być więc skontrolowane¹⁰, tj. skonfrontowane z innymi dowodami¹¹, albowiem podstawę wszelkich dalszych ustaleń powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne (art. 2 § 2 k.p.k.)¹². Oznacza to, że organ procesowy nie może bezkrytycznie przyjmować ani twierdzeń podejrzanego (oskarżonego), ani twierdzeń innych uczestników postępowania. Zeznania świadków czy wyjaśnienia oskarżonych

⁵ Wyrok SN z 13 października 2021 r., III KK 325/21, LEX nr 3335487; wyrok SN z 2 lutego 2016 r., IV KK 372/15, LEX nr 1991142.

⁶ Zob. m.in. wyrok SN z 26 stycznia 1971 r., V KRN 558/70, OSNKW 1971, nr 6, poz. 91; wyrok SN z 4 maja 1955 r., III K 1501/54, ZO 50/55; wyrok SA w Krakowie z 14 października 1993 r., II AKr 148/93, KZS 1993, nr 10, poz. 26; Die Vernehmung von Zeugen und Beschuldigten, praca zbiorowa, Berlin 1971, s. 166.

⁷ Wyrok SN z 29 stycznia 1974 r., V KRN 8/74, OSNKW 1974, nr 7–8, poz. 145.

⁸ Wyrok SA w Krakowie z 7 lutego 1991 r., II AKr 1/91, KZS 1991, nr 2, poz. 7.

⁹ S. Kalinowski [w:] S. Kalinowski, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1966, s. 418.

¹⁰ L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1959, s. 328; wyrok SN z 15 września 1953 r., I K 348/53, „Nowe Prawo” 1954, 3, poz. 88.

¹¹ Z. Muras, Wyjaśnienia oskarżonego w procesie karnym i prawie karnym materialnym. Komentarz, Warszawa 2005, s. 91.

¹² Wyrok SA w Łodzi z 22 stycznia 2001 r., II AKa 249/00, „Prokuratura i Prawo” 2002, 10, poz. 19.

nie mogą zastępować rozumowania sądu (każdego organu procesowego)¹³. Przypomnieć należy, że prawem oskarżonego jest złożenie w sprawie takich wyjaśnień, jakie uznaje on za najbardziej korzystne z punktu widzenia własnej obrony¹⁴, rolą zaś sądu (czy szerzej: każdego organu procesowego) jest ich całościowa ocena.

W związku z powyższym trafne jest twierdzenie, iż wyjaśnienia oskarżonego przyznającego się do winy nie budzą wątpliwości i mogą być uznane za zgodne z rzeczywistością, gdy pozwalają sądowi na dokonanie pełnej i kompleksowej oceny sprawy – zarówno w zakresie winy oskarżonego, kwalifikacji prawnej jego czynu, jak i wszystkich tych okoliczności, które mają wpływ na wymiar kary¹⁵. Szczere przyznanie się oskarżonego do winy polega zatem na potwierdzeniu przezeń, że popełnił zarzucany mu czyn, czyli zawiera ono potwierdzenie istnienia zarówno znamion przedmiotowych konkretnego przestępstwa, jak i znamion podmiotowych¹⁶ – pod warunkiem jednak, że przedmiotowe oświadczenie zgodne jest z prawdą. Przyznanie się do winy musi być więc pełne (*confessio plena*)¹⁷.

Mimo przyznania się oskarżonego do winy sąd może jednak uznać, że istnieją wątpliwości co do okoliczności czynu – i skierować sprawę na rozprawę w celu ich wyjaśnienia¹⁸. Powinien tak postąpić w sytuacji, gdy brak będzie podstaw do uznania, iż wyjaśnienia oskarżonego zasługują na wiarę. Zaznaczyć należy, że nie dyskwalifikuje wyjaśnień oskarżonego ich niejednolitość – czy nawet odmiennosc – ale zaistnienie wskazanych niespójności wymaga dokonania szczególnie wnikliwej oceny¹⁹, a to będzie wiązać się najczęściej z koniecznością rozpoznania sprawy na rozprawie.

Okoliczności czynu i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości, gdy oskarżony wprawdzie przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu, kwestionuje jednak swoją winę, ale pod warunkiem, iż na podstawie zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego możliwe jest ustalenie stopnia jego zawińienia²⁰. Podobnie jeśli oskarżony przyznaje się do winy, odmawiając jednak składania wyjaśnień, jak również w sytuacji, gdy oskarżony werbalnie nie przyznaje się do winy, lecz złożył wyjaśnienia, z których wynika, iż popełnił

¹³ Wyrok SA w Białymstoku z 27 listopada 2003 r., II Aka 280/03, „Prokuratura i Prawo” 2005, 9, poz. 25.

¹⁴ Wyrok SA w Łodzi z 28 stycznia 1998 r., II Aka 230/97, „Prokuratura i Prawo” 1999, 3, poz. 27.

¹⁵ S. Kalinowski [w:] S. Kalinowski, M. Siewierski, Kodeks..., ss. 418 i 419; wyrok SN z 16 listopada 1995 r., III KRN 145/95, OSNKW 1996, nr 1–2, poz. 8; wyrok SN z 4 kwietnia 1989 r., WR 126/89, OSNKW 1989, nr 7–8, poz. 57.

¹⁶ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Flemming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1976, s. 455.

¹⁷ Wyrok SN z 4 kwietnia 1989 r., WR 126/89, OSNKW 1989, nr 7–8, poz. 57; wyrok SN z 1 czerwca 1985 r., V KRN 41/85, OSNPG 1986, nr 1, poz. 9; wyrok SN z 4 marca 1985 r., V KRN 116/85, OSNPG 1985, nr 1, poz. 9.

¹⁸ Postanowienie SN z 27 listopada 2003 r., V KK 301/03, OSNKW 2004, nr 1, poz. 9.

¹⁹ Wyrok SN z 3 października 1974 r., III KR 219/74, OSNKW 1974, nr 12, poz. 230.

²⁰ M. Kalitowski [w:] M. Kalitowski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, Kodeks karny. Komentarz, tom 2, Gdańsk 2001, s. 65.

zarzucane mu przestępstwo – i nie budzi to wątpliwości w świetle materiału dowodowego zgromadzonego w sprawie. Wskazać również należy, że w przypadku, w którym oskarżony złożył wyjaśnienia niezbyt klarowne, faktycznie negujące popełnienie przestępstwa, nie jest wykluczone przyjęcie, że okoliczności czynu i jego wina nie budzą wątpliwości, jeżeli tylko zebrany w sprawie materiał dowodowy pozwalał będzie na dokonanie takiej oceny²¹. Podzielić należy pogląd, że z punktu widzenia art. 500 § 1 i 3 k.p.k. nie jest wcale niezbędne, aby oskarżony przyznał się do zarzucanego mu czynu i nie kwestionował swojej winy²².

Gdy zaś wyjaśnień oskarżonego brak – a więc gdy oskarżony wyjaśnień w toku postępowania przygotowawczego nie złoży – sąd może ustalić, że okoliczności czynu i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości, jeżeli pozwala na to zebrany w sprawie materiał dowodowy. Brak wyjaśnień oskarżonego nie wyklucza przyjęcia przez sąd, że okoliczności czynu i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości; decydujące znaczenie ma bowiem całość zebranego w sprawie materiału dowodowego, a nie same wyjaśnienia. Ich złożenie w toku postępowania przygotowawczego nie ma samoistnego znaczenia z punktu widzenia dopuszczalności rozpoznania sprawy w postępowaniu nakazowym, jest natomiast okolicznością, którą należy uwzględnić w procesie oceny, czy zachodzi przesłanka wymieniona w art. 500 § 3 k.p.k. Sąd procedujący na posiedzeniu nakazowym ocenia wyjaśnienia oskarżonego w łączności z pozostałym materiałem dowodowym i może na ich podstawie uznać, że zachodzą wątpliwości odnośnie do okoliczności czynu i winy oskarżonego. Tak będzie np. w przypadku, gdy oskarżony wskaże na okoliczności wyłączające jego odpowiedzialność karną, jak również mające wpływ na przypisanie mu znamion typu czynu zabronionego. Do wydania orzeczenia w trybie nakazowym wymagane jest osiągnięcie przez sąd – w oparciu o zebrane w dochodzeniu dowody – dostatecznego stopnia pewności w zakresie okoliczności popełnienia czynu przestępnego i winy oskarżonego²³. Wśród tych dowodów wyjaśnienia oskarżonego są wprawdzie jednym z nich, nie mają wszakże żadnego szczególnego znaczenia, w tym również ich kierunek nie ma znaczenia dla możliwości wydania wyroku nakazowego. Oznacza to, że także w takim przypadku, w którym oskarżony nie przyznaje się do winy, nie jest wykluczone rozpoznanie sprawy w postępowaniu nakazowym – pod warunkiem jednak, że na podstawie całego zgromadzonego materiału dowodowego możliwe jest poczynienie jednoznacznych ustaleń faktycznych, w oparciu o które sąd będzie mógł uznać, że okoliczności czynu i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości. Ostatecznie podzielić należy zatem pogląd,

²¹ Zob. m.in. wyrok SN z 28 stycznia 2021 r., II KS 22/20, LEX nr 3181979.

²² K. Eichstaedt, Komentarz do art. 500, teza 8 [w:] Kodeks postępowania karnego, tom 2. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2025.

²³ Wyrok SN z 6 października 2021 r., IV KK 344/21, LEX nr 3327282.

iż wymowa zebranych w postępowaniu przygotowawczym dowodów ma być tak jednoznaczna, że co do winy oskarżonego i okoliczności popełnienia zarzucanego mu czynu nie mogą zachodzić jakiekolwiek rozsądne wątpliwości, ale zastosowanie tego trybu nie wymaga jednak przyznania się oskarżonego do winy²⁴.

Podzielić również należy co do zasady pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu glosowanego wyroku, z tym że nie można formułować założenia, że brak wyjaśnień uniemożliwia dokonanie oceny odnośnie do okoliczności czynu i winy oskarżonego. „Uwzględnienie wyjaśnień”, o którym mowa w tym uzasadnieniu, nie może być rozumiane w ten sposób, że wyjaśnienia muszą być złożone, aby możliwa była ocena, czy zachodzi przesłanka, o której mowa w art. 500 § 3 k.p.k. Dotyczy ono przypadku, w którym wyjaśnienia zostały złożone – i w takiej sytuacji sąd procedujący na posiedzeniu nakazowym musi dokonać ich oceny, zweryfikować okoliczności wskazane przez oskarżonego, przy czym odbywa się to w odniesieniu do materiału zgromadzonego w postępowaniu przygotowawczym. Jeżeli w tych ramach będzie to niemożliwe, sąd zobowiązany jest skierować sprawę do rozpoznania na rozprawie, w trybie nakazowym nie jest bowiem możliwe uzupełnienie postępowania dowodowego, tj. przeprowadzenie takiego postępowania przez sąd. Nie jest więc możliwe np. przesłuchanie oskarżonego, jego konfrontacja ze świadkami itp. Jeśli po wpłynięciu aktu oskarżenia do sądu oskarżony wniesie o jego przesłuchanie – wskazując na nowe okoliczności, istotne z punktu widzenia przypisania mu odpowiedzialności karnej – sąd nie powinien rozpoznać sprawy na posiedzeniu nakazowym; nie jest bowiem możliwe uznanie, że okoliczności czynu i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości, a sąd nie ma możliwości wyjaśnienia wątpliwości w tym zakresie na posiedzeniu nakazowym.

Abstrakt

Sąd Najwyższy w uzasadnieniu glosowanego wyroku wyraził pogląd, iż przepisy art. 500 § 1 i 3 k.p.k. dają sądowi możliwość rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego bez przeprowadzenia postępowania dowodowego, o ile na podstawie zebranych dowodów okoliczności czynu i wina oskarżonego nie budzą wątpliwości. Autor podziela to stanowisko, znajduje ono bowiem pełne uzasadnienie w brzmieniu, jak również w *ratio legis* wskazanych przepisów. Zasadna jest również teza, że brak wątpliwości dotyczyć ma zarówno sprawstwa danego czynu – w tym wszystkich okoliczności mających wpływ na dokonanie właściwej oceny prawnej czynu – jak i winy oskarżonego. Teza ta koresponduje także z brzmieniem przywołanych przepisów. Zdaniem autora

²⁴ Wyrok SN z 21 stycznia 2020 r., II KK 453/19, LEX nr 3220821.

Sąd Najwyższy trafnie wskazał ponadto, że w procesie oceny, czy zachodzą wątpliwości odnośnie do okoliczności czynu i winy oskarżonego, istotne znaczenie mają wyjaśnienia oskarżonego – choć nie dostrzeżono jednocześnie, że ich niezłożenie na etapie postępowania przygotowawczego nie eliminuje możliwości rozpoznania sprawy w postępowaniu nakazowym.

Słowa kluczowe: postępowanie nakazowe, wyrok nakazowy, wyjaśnienia oskarżonego, brak wątpliwości co do okoliczności czynu i winy oskarżonego.

BIBLIOGRAFIA

Orzecznictwo

- Wyrok SN z 15 września 1953 r., I K 348/53, „Nowe Prawo” 1954, 3, poz. 88.
- Wyrok SN z 4 maja 1955 r., III K 1501/54, ZO 50/55.
- Wyrok SN z 26 stycznia 1971 r., V KRN 558/70, OSNKG 1971, nr 6, poz. 91.
- Wyrok SN z 29 stycznia 1974 r., V KRN 8/74, OSNKG 1974, nr 7–8, poz. 145.
- Wyrok SN z 3 października 1974 r., III KR 219/74, OSNKG 1974, nr 12, poz. 230.
- Wyrok SN z 4 marca 1985 r., V KRN 116/85, OSNPG 1985, nr 1, poz. 9.
- Wyrok SN z 1 czerwca 1985 r., V KRN 41/85, OSNPG 1986, nr 1, poz. 9.
- Wyrok SN z 4 kwietnia 1989 r., WR 126/89, OSNKG 1989, nr 7–8, poz. 57.
- Wyrok SA w Krakowie z 7 lutego 1991 r., II AKr 1/91, KZS 1991, nr 2, poz. 7.
- Wyrok SA w Krakowie z 14 października 1993 r., II AKr 148/93, KZS 1993, nr 10, poz. 26.
- Wyrok SN z 16 listopada 1995 r., III KRN 145/95, OSNKG 1996, nr 1–2, poz. 8.
- Wyrok SA w Łodzi z 28 stycznia 1998 r., II AKa 230/97, „Prokuratura i Prawo” 1999, 3, poz. 27.
- Wyrok SA w Łodzi z 22 stycznia 2001 r., II AKa 249/00, „Prokuratura i Prawo” 2002, 10, poz. 19.
- Postanowienie SN z 27 listopada 2003 r., V KK 301/03, OSNKG 2004, nr 1, poz. 9.
- Wyrok SA w Białymstoku z 27 listopada 2003 r., II AKa 280/03, „Prokuratura i Prawo” 2005, 9, poz. 25.
- Wyrok SN z 2 lutego 2016 r., IV KK 372/15, LEX nr 1991142.
- Wyrok SN z 21 stycznia 2020 r., II KK 453/19, LEX nr 3220821.
- Wyrok SN z 28 stycznia 2021 r., II KS 22/20, LEX nr 3181979.

Wyrok SN z 6 października 2021 r., IV KK 344/21, LEX nr 3327282.

Wyrok SN z 13 października 2021 r., III KK 325/21, LEX nr 3335487.

Wyrok SN z 11 stycznia 2022 r., III KK 500/21, LEX nr 3342309.

Wyrok SN z 24 października 2023 r., V KK 130/23, LEX nr 3618347.

Piśmiennictwo

Bafia J., Bednarzak J., Flemming M., Kalinowski S., Kempisty H., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1976.

Die Vernehmung von Zeugen und Beschuldigten, praca zbiorowa, Berlin 1971.

Hochberg L., Murzynowski A., Schaff L., Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1959.

Kalinowski S., Siewierski M., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1966.

Kalitowski M., Sienkiewicz Z., Szumski J., Tyszkiewicz L., Wąsek A., Kodeks karny. Komentarz, tom 2, Gdańsk 2001.

Kodeks postępowania karnego, tom 2. Komentarz aktualizowany, red. D. Świecki, LEX/el. 2025.

Muras Z., Wyjaśnienia oskarżonego w procesie karnym i prawie karnym materialnym. Komentarz, Warszawa 2005.